

**A REBORN CITY: TÂRGOVIȘTE, THE SUMMER CAPITAL OF
CONSTANTIN VODĂ BRÂNCOVEANU**

Ramona Stanciu, PhD Student, "Valahia" University of Târgoviște

Abstract: During the first part of the 17th century, Târgoviște was a princely residence. Throughout the reign of Constantin Brâncoveanu, this town situated by the Ialomița River was reinvigorated and declared "summer residence" of Wallachia, the reigning prince living in Târgoviște for 6-8 months a year. It is a period during which Târgoviște town records an increase of its population. After the death of Brâncoveanu, the condition of the town declines and a demographic involution that will last for over 200 years ensues.

Keywords: summer capital, town, demography, repopulation, foreign travelers, culture, confession

În evoluția unui oraș, alternează perioadele de ridicare și de coborâre. A fost și situația orașului Târgoviște, cea de-a treia rezidență domnească a Țării Românești. Acum, în rândurile ce urmează, vom căuta să ne ocupăm de cele întâmplate în secolul al XVII-lea. În anul 1974, academicianul Ștefan Ștefănescu a publicat lucrarea *Demografia – dimensiune a istoriei*¹. În interiorul ei am întâlnit fraza plină de scepticism „ne lipsesc date necesare cunoașterii fenomenului demografic în toată complexitatea lui, astfel încât este imposibil de stabilit numărul populației, fie chiar într-un oraș mare cum este Târgoviște”².

Din păcate, pesimismul din cuvintele sale a fost însușit, tale-quala și de autorul unei recente monografii dedicată aceluiași oraș³. Evident, suntem mai optimiști astăzi, căci au progresat pe de o parte cunoștințele în domeniul demografiei istorice⁴, pe de alta, publicațiile conținând izvoare oarecum noi.

În cazul de față, ne mărginim la o singură categorie de izvoare: mărturiile călătorilor străini care au trecut prin țările române în secolul al XVII-lea.

Ne-am oprit asupra lor deoarece ei au observat și au înregistrat ceea ce părea banal autohtonilor, iar gradul de sinceritate al celor scrise este mare, căci au intrat în contact nemijlocit cu cele relatate – destinate ori unor rapoarte cu caracter fie politic, fie militar, fie economic, fie religios, fie complex, ori unor memorii interne care nu trebuiau să ajungă în fața ochilor publicului larg.

În fine, relațiile de călătorie au o pondere și o utilitate aparte deoarece călătorii, în majoritatea lor oameni de cultură aleasă, puteau compara neîntrerupt realitatea românească cu ceea ce văzuseră aiurea, unde mai fuseseră.

În aceeași ordine de idei motivăm alegerea orașului Târgoviște deoarece în prima parte a secolului al XVII-lea până către 1640, a deținut calitatea de rezidență domnească. După

¹Ed. Facla, Timișoara, 1974.

²Ibidem, p. 22.

³Cf. M. Oproiu, *Târgoviște*, vol. I (1600-1848), Târgoviște, 1999, p. 216-218.

⁴A se vedea, în acest sens, spre pildă, Luis Roman, Radu Ștefan Vergatti, *Studii de demografie istorică românească*, București, 2002; Irina Gavrilă, *Metode statistice și de prelucrare automată în exploatarea informației istorice*, București, 2002 (lucrarea este importantă pentru punerea în discuție a metodelor noi pentru cercetare în domeniul demografiei istorice, a se vedea în special Cap. 8: Aplicații ale bazelor de date în cercetarea surselor demo-istorice).

răscoala antiotomană condusă de Mihnea al III-lea cel Viteaz (1658-1659) curtea a revenit pentru scurt timp din București la Târgoviște. La sfârșitul aceluiași veac, în anii domniei lui Constantin Brâncoveanu (1688-1714) din nou s-a revigorat rolul orașului de pe Ialomița, declarat a doua capitală, „de vară”, a Țării Românești. După Anton Maria Del Chiaro, domnul locuia în Târgoviște 6-8 luni pe an, adică mai mult de jumătate din timp⁵.

Ca urmare a acestei dinamici a orașului, a interesului manifestat de marile puteri continentale pentru spațiul locuit de români, a răspândirii științei de carte și a tiparului în sud-estul Europei, bogăția informațiilor despre Târgoviște a fost mare în scrierile călătorilor – diplomați, militari, misionari, negustori etc. – care l-au vizitat.

Întinderea secolului am socotit-o istoric, nu matematic. Astfel, l-am înscris între moartea lui Mihai vodă Viteazul (1601) și începutul domniilor fanariote în Țara Românească (1716).

Problema locuitorilor am tratat-o în sensul cercetărilor actuale din demografia istorică: al cadrului spațial, al numărului, al confesiunilor, al ocupațiilor, al portului.

Între orașele de pe pământurile românilor, după Paul din Alep și Edmund Chishull, reședința domnească Târgoviște era de mari dimensiuni. Diaconul sirian a comparat Târgoviște cu Damascul și Alep⁶, iar pastorul anglican cu orașele din lumea civilizată, prin care a înțeles, evident, Europa apuseană. La rândul său, De La Croix, care a vizitat orașul în anul 1670, adică după Paul din Alep și înainte de Edmund Chishull, l-a situat în fruntea celor din Țara Românească⁷.

Nu a fost o exagerare a călătorilor prezentarea în acest mod. Pe teritoriile românești, orașe mai mari erau numai Bucureștii și Iașii, cu maxim 50.000 locuitori fiecare⁸. Cele două emporii transilvănene Sibiu și Brașov s-au menținut constant între secolele al XV-lea și al XVIII-lea, primul la circa 6.000⁹ locuitori, iar al doilea la aproximativ 11-12.000¹⁰. Ele s-au impus prin rolul lor economic ca terminale ale Hansei, dar nu ca centre urbane în plin avânt demografic.

Cât de numeroși erau locuitorii din Târgoviște ?

Se poate afla de la aceeași călători străini care dețineau datele de la biserică și de la visterie, două instituții care trebuiau să știe, fiecare în parte, câți plătitori de dări aveau. Astfel, în anul 1623, când a vizitat Curtea din Târgoviște a domnului Radu Mihnea (1620-1623), care se găsea atunci a patra oară pe tronul Țării Românești, Andrei Bogosalvič a notat în raportul său către Propaganda Fide că a găsit în oraș 40 case de catolici, alături de care toți ceilalți locuitori, în număr de peste 40.000, erau „schismatici”¹¹ și armeni¹².

⁵ *Călători străini despre țările române*, colecție îngrijită de M. Holban, M.M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, P. Cernovodeanu, vol. VIII, București, 1983, p. 374.

⁶ *Călători...* col.cit., vol. VI, București, 1976, p. 118.

⁷ Idem, vol. VII, București, 1980, p. 256.

⁸ Cf. C. C. Giurescu, *Istoria Bucureștilor din cele mai vechi timpuri până în zilele noastre*, București, 1966, p. 265.

⁹ Thomas Nägler, Martin Rill, *Eine europäische Kulturlandschaft in Siebenbürgen*, introducere de Heinrich Lamping, Dresda, 2002, p. 5.

¹⁰ Cf. P. Binder, *Orașul Brașov – studiu de geografie istorică*, rezumat al tezei de doctorat, Brașov, 1970, p. 12-13.

¹¹ Deci ortodocși.

¹² Cf. *Călători...*, col.cit., vol. V, București, 1973, p. 9

Pe aceeași linie se înscriu și informațiile oferite de negustorul italian Bartolomeo Locadello. În relația sa a notat că în 1639-1640 în Târgoviște erau peste 7.000 case, locuite de mai mult de 40.000 suflete¹³.

Cifrele indicate de ei (40.000 locuitori și 7.000 case) neîndoielnic sunt exagerate, chiar pentru perioada 1600-1640, când Târgoviște a fost reședință domnească în locul incendiatului oraș București. Ele nu au fost confirmate de nici un alt izvor scris. Săpăturile arheologice din Târgoviște, deși neterminată până în prezent¹⁴, arată că orașul ar fi putut cuprinde cel mult 4.000 case cu 20.000 locuitori, dar în nici un caz 7.000 case și peste 40.000 suflete.

Nu știm din ce cauze cei doi călători menționați au ajuns la aceste cifre.

Mult mai credibil și aproape de realitate a fost episcopul Petru Deodat Bakšić. În anul 1640 el a scris despre Târgoviște că număra peste 4.000 case de „schismatici”, unde se adăposteau 20.000 suflete de diverse neamuri, dintre care cei mai mulți erau români¹⁵.

Același număr de circa 4.000 case, la care – dacă se aplică indicele 5, convențional în demografie – se ajunge la 20.000 locuitori, a fost indicat și de Paul din Alep¹⁶.

Călătorul turc Evilia Celebi, care a vizitat pământurile românești de mai multe ori între anii 1653-1683, a sosit în oraș împreună cu oștile sultanului imediat după răscoala condusă de Mihnea al III-lea cel Viteaz. În consecință, informațiile lui au fost culese în condiții aparte: de fugă a locuitorilor înspăimântați. Ca atare, el a scris că Târgoviște, rămas pustiu, era mic, cu 500 case din lemn, acoperite cu stuf, cu 50 dughene, cu 9 mănăstiri și doar 2 hanuri¹⁷. Cuvintele lui, pline de rea voință, sunt explicabile. El s-a situat pe poziția neamului său, care atunci, în 1659, era iritat de recenta răscoală anti-otomană. Această stare s-a vădit din clipele în care a ajuns în fața orașului. Acolo, trupele turcești, conform obiceiului, s-au anunțat prin strigătul „Allah ! Allah !”. Nimeni nu le-a răspuns. Locuitorii orașului fugiseră pentru a nu cădea pradă represiunii trupelor otomane.

Imediat după calmarea spiritelor, târgoviștenii s-au reîntors acasă și au repopulat orașul. Dar în el nu a mai reapărut aceeași vigoare ca în anii în care fusese capitală. Toți cei care alcătuiau clientela cotidiană a curții domnești au părăsit Târgoviște și s-au îndreptat către București. Abia la finele veacului al XVII-lea, când Constantin vodă Brâncoveanu (1688-1714) a reușit să obțină acordul Sublimei Porți pentru a declara Târgoviște capitală de vară, orașul a cunoscut din nou o creștere a numărului locuitorilor săi. Surprinzând fenomenul, pastorul Edmund Chishull, care l-a vizitat în anul 1702, a notat că atunci începuse să se repopuleze¹⁸. Aceeași aserțiune se întâlnește și în scrierea secretarului domnesc Antonio Maria del Chiaro. Și el a relatat că, după revenirea lui Brâncoveanu în orașul declarat capitală de vară a țării, s-a produs o repopulare a acestuia¹⁹.

Fenomenul „renașterii” orașului a fost de scurtă durată. Călătorul francez La Motray, care a ajuns în Târgoviște la 12 octombrie 1714 – după moartea lui Brâncoveanu – a remarcat imediat starea de decădere în care se afla metropola. Casele erau ruinate, zidurile și turnurile

¹³Ibidem, p. 35.

¹⁴ A se vedea Petre Virgil Diaconescu, *Arheologia habitatului urban târgoviștean. Secolele XIV-XVIII*, Ed. Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2009, passim.

¹⁵Cf. *Călători...*, col.cit., vol. V, București, 1973, p. 215.

¹⁶Cf. *Călători...* col.cit., vol. VI, București, 1976, p. 218.

¹⁷Ibidem, p. 724.

¹⁸Cf. *Călători...*, col.cit., vol. VIII, ed.cit., p. 200

¹⁹Ibidem.

curții domnești se aflau în curs de prăbușire, iar locuitorii cei mai activi – meseriași și negustori – plecaseră aiurea în căutarea unor zile mai bune. Au fost semne clare care au anunțat o involuție demografică a orașului, cu o durată de peste două secole.

Concludentă pentru situația orașului Târgoviște este și integrarea sa în dianmica așezărilor urbane continentale. În sud-estul Europei se găsea un singur mare oraș: Istanbul. În rest, erau orașe mici: Sofia, Belgradul, Athena, numărau cel mult 10.000 locuitori în veacul al XVII-lea. În fine, dacă se raportează Târgoviște (cât timp a fost rezidență domnească) la orașele din Europa Occidentală din secolul al XVII-lea și dacă se ține seama de ceea ce au scris cercetătorii în domeniul demografiei istorice ca R. Molls²⁰, K. Bennet²¹ etc. că 20.000 suflete reprezenta cifra obișnuită pentru numărul locuitorilor unei așezări urbane medii, atunci desigur localitatea de care ne ocupăm se înscrie între acestea.

Tot prin prisma celor relevate de călătorii străini se poate discuta și componența etnică a locuitorilor din Târgoviște. În mai multe rânduri călători ca Petre Deodat Bakšić²², Francesco Maria Spera²³, Bonaventura din Campofranco²⁴ etc. au notat că în Târgoviște, dealtfel ca în toate localitățile urbane de pe teritoriul stăpânit de Sublima Poartă, trăia o populație care forma un mozaic etnic. Alături de greci, care făceau negoț cu ceară și cu miere cu Veneția și Germania, armeni care erau negustori și meșteșugari, sași preocupați în special de negoț, sârbi și bulgari interesați mai ales de grădinarit și comerț cu vite, polonezi, unguri și italieni aflați pe lângă curtea domnească în calitate de mercenari, medici, negustori, meșteșugari și misionari, în oraș trăia o populație net majoritară românească.

Călătorii au făcut aprecieri asupra originii etnice a locuitorilor din Târgoviște, fie direct, referindu-se la neam, fie indirect, ținând seama de religie sau de confesiune. Desigur, maniera de a scrie a fost determinată de calitatea și ocupația „călătorilor”. În cazul în care erau laici – negustori, militari, diplomați etc. – au scris despre originea etnică direct, iar în cel în care erau clerici – s-au raportat la religie sau la confesiune. În ultima situație au fost misionari ca A. Bogoslavici, P. D. Bakšić, G. Batista del Monte, preoți ca Paul din Alep și tatăl său, patriarhul Macarie al III-lea Zaim etc. Spre pildă, primii au notat că în Târgoviște imensa majoritate a populației era formată din „schismatici” sau din aceia de rit grecesc. Evident, s-au referit la cei de confesiune ortodoxă. Cei care aparțineau acestei confesiuni erau în primul rând români și apoi venetici sosiți de aiurea: sârbi, greci, bulgari, ruși etc. Pentru bulgari, în mod special, situația este neclară din punct de vedere numeric. Numai o parte dintre ei, veniți din Chiprovăț, erau catolici și în consecință îl interesau pe Bakšić – care îi considera drept-credincioși și îi înregistra ca atare în relatarea sa.

Toți misionarii catolici, în special minorității, s-au interesat de cei care aparțineau confesiunii lor, însă nu au putut consemna în secolul al XVII-lea niciodată mai mult de 40 case catolici în Târgoviște. Aceasta însemna că erau cel mult 200 credincioși creștini de confesiune catolică. Tot din relatările călătorilor străini se desprinde că aceștia se găseau în special în jurul domnului, la curte. Din aceleași note de călătorie rezultă că Târgoviște era în

20R. Mols, *Introduction à la démographie historique des villes d'Europe du XIVe au XVIIIe siècle*, vol. I, Louvain, 1954, p. 17.

21 Merrill K. Bennett. *The World's Food*, Harper & Brothers, 1954, p. 29.

22Cf. *Călători...*, col.cit., vol. V, ed.cit, p. 215.

23 Ibidem, p. 390.

24 Ibidem, p. 438.

secolul al XVII-lea centrul catolicismului din Țara Românească. În oraș erau două biserici de acest fel: una în funcțiune, alta ruinată. Preoții de acolo mergeau și slujeau în celelalte orașe unde se găseau catolici: în București, în Câmpulung, în Curtea de Argeș, în Craiova.

În afară de catolici, au mai fost notați armenii, cu o confesiune apropiată de ortodoxism, sașii, ca fiind reformați sau unitarieni, ungurii ca adepți ai calvinismului etc.

Frapant este că în notele călătorilor care au străbătut orașul Târgoviște nu se întâlnesc mențiuni referitoare la moscheile turcilor sau ale acelor care credeau în Islam. Ar fi trebuit ca acești credincioși musulmani să fi impresionat într-un fel oarecare, căci reprezentau puterea politică stăpânitoare.

Portul locuitorilor din Târgoviște a fost pentru fiecare în funcție de rangul social, de tradiție, de bogăție. Problema costumului, însă, atât pentru Târgoviște, cât și pentru alte orașe românești o vom aborda cu altă ocazie. Am socotit că ea reprezintă un aspect special, aparte, care impune să fie discutată într-un cadru deosebit.

Relațiile călătorilor străini din secolul al XVII-lea aruncă o lumină mai clară asupra vieții din orașele românești. Târgoviștea a cunoscut în acel secol un drum cu totul aparte: s-a ridicat, a coborât, iar s-a ridicat și apoi s-a prăbușit sub toate aspectele. Drumul său a fost determinat evident de raportul cu Curtea Domnească. Este mai clar ca în istoria oricărei alte metropole instituțiile cărmuitoare ale unei țări pot determina apogeul și decăderea unei așezări urbane, Târgoviștea fiind edificatoare în acest sens.